

adındaki başka bir müellife ait olduğuna belirtir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1063). Aynı şekilde *Osmanlı Müellifleri* ile bazı kütüphane kayıtlarında (Süleymaniye Ktp., Denizli, nr. 266, Fâtih, nr. 3270; Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1535; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 4379) Dâvûd b. Kemâl'e izâfe edilen *Hâşiye 'ale't-Taşavvurât* ile *Hâşiye 'ale't-Taşdikât*'ın da Molla Kara Dâvud'a ait olması muhtemeldir. 3. *Şerhu'l-Menâr*. Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin usûl-i fıkha dair *Menârü'l-envâr* adlı eserine yapmış bir şerhtir. Kaynaklarda zikredilmeyen eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde mevcuttur (Mehmed Âsım, nr. 58). 4. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Cürcânî 'alâ Me'tâli'l-enzâr*. Yine kaynaklarda geçmemekle birlikte yazma nüshasında Kara Dâvud b. Kemâl'e nisbet edilen eser (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1624), Kâdî Beyzâvî'ye ait *Tavâli-û'l-envâr*'a Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî tarafından yapılan *Me'tâli-û'l-enzâr* adlı şerhe Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin yazdığı hâşiyenin hâşiyesidir. *Osmanlı Müellifleri* ile bazı kütüphaneye kayıtlarında *Ma'ûmât* (Antalya İl Halk Ktp., Tekeli, nr. 872), yine *Osmanlı Müellifleri*'nde *Şerhu Kaşideti'n-nûniyye*, *Telhîşu Takrîri'l-kavânin*, *Hâşiye 'ale't-Tehzib* adlı eserler Kara Dâvud'a nisbet edilmişse de bunların Dâvud-i Karsî'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir (bk. DÂVUD-İ KARSİ).

Kara Dâvud'un soyu kendisinden sonra Karadâvudzâdeler adıyla devam etmiştir. Mustafa Efendi, Süleyman Çelebi ve Alâeddin Ali Efendi onun oğullarındandır. Süleyman Çelebi'nin oğlu Abdülvâhid Vâhidî, Mustafa Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi ve Mehmed Efendi'nin oğlu Kemal Efendi gibi isimler de ulemâdandır. *Delâ'ilü'l-hayrât* şârihi Karadâvudzâde Mehmed Efendi'nin de bu aileye mensup olduğu tahmin edilmektedir.

Mustafa Efendi (ö. 975/1567) ilk eğitimi babasından almış, daha sonra Mâlûl Emîr Efendi, Merhaba Efendi, Mîrim Köse, Câmîd Efendi gibi âlimlerin öğrencisi olmuştur. Mustafa Efendi de müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş, Bursa Çendik Bey, Yenişehir Süleyman Paşa, İstanbul Kasım Paşa, Gahriye, Haseki, Sahn-ı Semân ve Yavuz Selim medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ayrıca Medine kadılığına tayin edilmiş, hac vazifesini ifa ederken ölmüş ve Cennetü'l-bakî'da defnedilmiştir.

Mehmed Efendi (ö. 1031/1622) Bursa Murad Paşa, Yıldırım Bayezid, İstanbul Hasan Paşa, Mahmud Paşa, Şah Sultan, Vefa Hankah, Sahn-ı Semân, Haseki ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmış, Süleymaniye Dârülhadis Medresesi müderrisliğine geldikten sonra Şam kadılığına, ardından da Mekke kadılığına tayin edilmiştir. Mehmed Efendi'nin ölümü için Kâtib Çelebi ve Brockelmann 1017 (1608) tarihini vermişlerse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1308; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 235) yaptığı görevler göz önüne alındığı takdirde Atâî ve Bağdatlı İsmâil Paşa'nın verdiği 1031 (1622) yılının daha isabetli olduğu anlaşılır (*Zeyli Şekâik*, s. 640; *Hediiyetü'l-ârifin*, II, 272-273). Mehmed Efendi'nin bilinen eserleri şunlardır: 1. *ed-Dürü'l-lakîti fi ağılâtü'l-Kâmüsü'l-muhtî*. Firûzâbâdî'ye ait *el-Kâmüsü'l-muhtî*'te Cevherî'nin *eş-Sıhâh*'ına yapılan atıflardaki hataları ele alan eser Mustafa Kılıçlı tarafından neşredilmiştir (Erzurum 1990). 2. *Nihâyetü'l-mübtehiç fi şerhi Kifâyeti'l-müte-haffiz*. Ebû Abdullah Şehâbeddin Muhammed b. Ahmed el-Huveyyî'ye ait lügata dair *Kifâyetü'l-müte-haffiz* adlı eserin şerhidir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1500; *Hediiyetü'l-ârifin*, II, 272-273). Mehmed Efendi'nin ayrıca mantıkla ilgili bir eseri olduğu kaydedilmektedir (Atâî, s. 640; *Sicill-i Osmânî*, IV, 148).

Abdülvâhid Vâhidî, Kanûnî Sultan Süleyman devri şairlerindedir. Medrese tahsilinden sonra Zeyniyye tarikatına girmiş, muhtemelen 985 (1577) yılında genç yaşta vefat etmiş, dedesi Dâvud b. Kemâl'in yaptırdığı mescidin hazînesine babası Süleyman Çelebi'nin yanına defnedilmiştir (Baldırzâde Mehmed Efendi, s. 205). *Menâkıb-ı Hoca-i Cihân*'ın müellifi Vâhidî'nin eserleri kendisine nisbet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

[Kara] Dâvudzâde Mehmed Efendi. *ed-Dürü'l-lakîti fi ağılâtü'l-Kâmüsü'l-muhtî* (nşr. Mustafa Kılıçlı), Erzurum 1990, neşreden giriş, s. 1-5; Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 239-240; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 400-401; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 118-119, 640; Baldırzâde Mehmed Efendi, *Rauza-i Evliyâ* (haz. Mefail Hızlı – Murat Yurtsever), Bursa 2000, s. 178, 205; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1063, 1308, 1500, 1717; Belfîğ, *Güldeste*, Bursa 1287, s. 293-295; *Sicill-i Osmânî*, II, 324; IV, 148, 598, 701; *Osmanlı Müellifleri*, I, 399; II, 475; Serkis, *Mu'cem*, II, 1506; Brockelmann, *GAL*, I, 612; *Suppl.*, I, 845; II, 235; *Hediiyetü'l-ârifin*, I, 361; II, 272-273; *TÜYATOK*, 07/IV, s. 56, nr. 2777.

HATİCE KELPETİN ARPAĞUŞ

KARA FAZLÎ

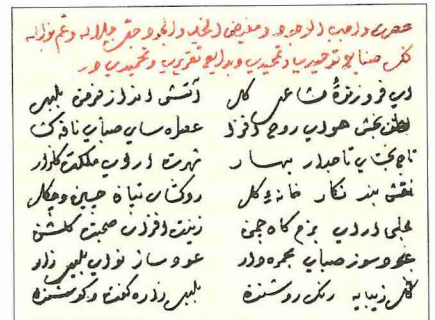
(ö. 971/1564)

Gül ü Bülbül adlı mesnevisiyle tanınan divan şairi.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. İstanbullu bir saracın oğludur. Fazlî, mahlası olup esmer oluşundan dolayı Kara Fazlî diye anılmıştır. Bazı kaynaklarda isminin Ali olduğu bildirilmektedir (meselâ bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1506). İlk öğreniminden sonra Arapça ve Üsküplü Riyâzî'den Farsça öğrendi. Bu arada şiire ilgi duyarak zamanın şairlerinin bir mektep kabul ettikleri Zâtî'nin Beyazıt Camii avlusundaki dükkânına devam edip onun talebeleri arasında yer aldı. Zâhiri ilimlerle uğraşırken hocası Üsküplü Riyâzî'nin de etkisiyle tasavvufa meylederek Halvetiyye tarikatının Gülşeniyye kolu şeyhlerinden Hasan Zarîfî Efendi'ye intisap etti.

Şehzade Mehmed'in sünnet düğününde Zâtî tarafından Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim edilen Fazlî yazdığı bir kasideyi sultana sunmuştur (936/1530). Bu hadise o zamana kadar sıkıntı içinde yaşayan şair için bir dönüm noktası olmuş ve Şehzade Mehmed'in Manisa sancak beyliği sırasında divan kâtipliğine getirilmiş, onun ölümü üzerine de (950/1543) ünlü mersiyesini yazmıştır. Daha sonra Şehzade Mustafa'nın divan kâtipliğini yapan Fazlî, onun öldürülmesinin (26 Şevval 960 / 6 Ekim 1553) ardından Şehzade Selim'in divan kâtibi olmuş (969/1562), bu arada Şehzade Mustafa için de bir mersiyeye kaleme almıştır. Son yıllarında, Selim ile Bayezid arasındaki anlaşmazlıkta Bayezid İran'a sığınınca onun İran'dan talep edilmesiyle alâkalı yazışmaları yürütmüş-

Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül* adlı mesnevisinin 2ⁿ sayfasından bir detay (Süleymaniye Ktp., Râsîd Efendi, nr. 1086)

tür. Kınalızâde Hasan Çelebi, Fazlî'nin 970 Ramazanında (Mayıs 1563) öldüğünü kaydederken (*Tezkire*, s. 755) diğer kaynaklar ittifakla 971 Ramazanında (Mayıs 1564) vefat ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Âşık Çelebi onun Kütahya'da öldüğünü belirtmektedir (*Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 198^a).

İçeride dönük ve duygulu bir şahsiyete sahip bulunan, aynı zamanda derviş mizaçlı ve zeki bir kimse olan Fazlî (Latîfî, s. 264) kendi çağında Türkçe'yi iyi kullanan bir şair ve münşî olarak tanınmış, konuşma diline dayanan deyimlerle süslü üslûbu içinde Arapça-Farsça kelime ve terkipler tabii bir şekilde yer almıştır. Buna rağmen Zâtî ve Bâkî gibi çağının ünlü şairlerinin gölgesinde kalmaktan kurtulamamış, yalnızca *Gül ü Bülbül* mesnevisiyle tanınmıştır.

960'ta (1553) tamamlanarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'ya ithaf edilen *Gül ü Bülbül* 2450 beyitten oluşan, "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmış orijinal bir mesnevidir. Sûfiyâne bir çerçevede nazmedilen eser tamamen temsilî (alegorik) bir tarzda kaleme alınmış olup Türk edebiyatındaki "gül ü bülbül" mesnevilerinin en başarılı örneğidir. İngilizce ve Almanca'ya da çevrilen mesnevi zamanında çok tutulmuştur. Birçok yazma nüshası bulunan (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 314/1; Mihrişah Sultan, nr. 386) eser üzerinde Nezahat Öztekin bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

Kaynaklarda Fazlî'nin ayrıca bir divanı, *Hümâ ve Hümâyün* (Hâcû-yi Kirmânî'nin eserinden müphem 5000 beyitlik mesnevi), *Lüccetü'l-esrâr* (*Lehcetü'l-esrâr*, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin, Nizâmî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ına nazire olarak yazdığı *Maḥla'u'l-envâr*'ı türünde bir mesnevi) ve *Nahlistân* (Sa'dî'nin *Gülistân*'ı tarzında kaleme alınmış mensur hikâye) adlı eserleriyle 1000 kadar rubâîsi olduğu bildirilmekteyse de (meselâ bk. Âşık Çelebi, vr. 198^a; Kınalızâde, s. 756) bunların nüshalarına rastlanmamıştır. Fazlî, divan kâtipliği sırasında çok sayıda mektup yazarak zamanın önde gelen münşîleri arasında yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fazlî, *Gül ü Bülbül* (haz. Nezahat Öztekin, doktora tezi, 1987), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 197^b-198^b; Latîfî, *Tezkire*, s. 264; Kınalızâde, *Tezkire*, s. 754-758; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1506; Gibb, *HOP*, III, 108-111; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 597-598; Agâh Sırrı Lévend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 140; Nezahat Öz-

tekin, "Fazlî'nin Gül ü Bülbül Üzerine Bir İnceleme", *MÛTAD*, sy. 4 (1988), s. 119-134; Mustafa Özkan, "Şair Fazlî ve Gül ü Bülbülü", *İlmî Araştırmalar*, sy. 3, İstanbul 1996, s. 81-86; a.mlf., "Gül ü Bülbül", *DİA*, XIV, 222-223; M. Fuad Köprülü, "Fazlî", *İA*, IV, 533-534; Fahir İz, "Faḍlî", *EP* (İng.), II, 737-738; "Fazlî (Kara)", *TDEA*, III, 171-172; Tahsin Yazıcı, "Fazlî", *Eİr.*, IX, 466.

HASAN AKSOY

KARA HALİL EFENDİ

(1804-1880)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Mecitözü'nde doğdu. Babasının adı Mustafa'dır. Amasya'da bir süre eğitim görüp ardından Konya'ya gitti. Burada daha sonra şeyhülislâm olan Hasan Fehmi Efendi ile aynı medresede okudu ve arkadaş oldu. Oradan icâzet alarak onunla birlikte İstanbul'a geldi. İstanbul'da Vidinli Hoca Mustafa Efendi'nin ve Dersîâm Abdurrahman Efendi'nin derslerine girdi. 1834'te icâzet aldı. Ertesi yıl ruûs imtihanını kazanarak ilmiye sınıfına girdi. 1839'da ibtidâ-i hâric derecesine Sırrızâde Mescidi'nde Vahîd Bey Dersiyesi müderrisliğine getirildi. Daha sonra fetvahâneye devam ederek müsevvid oldu.

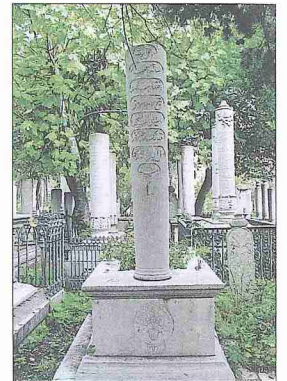
1861'de İstanbul kadılığı bab nâibi olan Halil Efendi ertesi yıl fetva emaneti başmüsevvidliğine, 1864'te mahrec mevleviyetine yükseltildi. 1865'te kassâm-ı askerlik görevine getirildi, o yılın ramazanında kendisine Yenişehir mevleviyeti verildi. 1866'da fetva emini olup Edirne mevleviyetiyle ödüllendirildi; 1867'de Harameyn pâyesine, 1868'de İstanbul pâyesine ulaştı. Aynı yılın sonunda Evkâf-ı Hümâyün müfettişliğine tayin edildi. 1870'te görevinden ayrılarak hacca gitti. Bu yıl içinde önce Meclis-i Tetkikât-ı Şer'iyye ve ardından Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti üyeliklerine getirildi. 1871'de ikinci defa fetva eminliği görevine tayin edildi ve şeyhülislâm oluncaya kadar yedi yıl boyunca görevlerini sürdürdü. Bu arada 1873'te Anadolu kazaskerliği pâyesini almış ve 1877'de kurulan Hey'et-i A'yân üyesi olmuştu.

15 Receb 1294'te (26 Temmuz 1877) II. Abdülhamid tarafından İmâm-ı Sultânî Hayrullah Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Yaklaşık dokuz ay bu makamda kaldıktan sonra 9 Zilhicce 1295'te (4 Aralık 1878) azledildi. Azil sebebi olarak Abdülaziz'in hal' fetvasını kaleme almasından dolayı II. Abdülhamid'in kendisine güvenmemesi göste-

rilir. Halil Efendi bu dönemde birçok idari ve siyasî toplantıya katılmış, önemli kararların alınmasında rol oynamıştır. Özellikle Abdülaziz'in hal'ine dair fetvayı Midhat Paşa'nın isteği üzerine hazırladığı belirtilir (Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, s. 230). Mâbeyinci Fahri Bey ise Mütercim Rüşdü, Midhat ve Hüseyin Avni paşaların üçünün birden Halil Efendi'den hal' fetvası istediklerini, Halil Efendi'nin de, "Pek münasip olur" diyerek fetvayı hazırlayıp gönderdiğini yazar (*İbretnümâ*, s. 125). Midhat Paşa, daha sonra yargılanması sırasında Halil Efendi'nin hal' fetvası müsvedesini cebinde hazır taşıdığını ifade etmiştir.

Haziran 1876'da Meşrutiyet idaresi için Bâb-ı Fetvâ'da toplanan Meşveret Meclisi'ne katılan Halil Efendi fetva vermek üzere şeyhülislâmlıkta bir hey'et-i ilmiye teşkilini önerdi. Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin sahilhânesinde bir araya gelen ve Abdülhamid'in cülûsuna karar veren özel meclise fetva emini olarak katıldı. Kubbealtı'nda toplanan Hey'et-i Vükelâ huzurunda V. Murad'ın hal' fetvasını fetva emini sıfatıyla okudu (a.g.e., s. 130, 131). Diğer taraftan 2 Temmuz 1878'de Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak vekillerin ve şeyhülislâmın mâzullerinin katılımıyla Mâbeyn-i Hümâyün'da akdedilen olağan üstü meclise, Rumeli ve Anadolu'da mahiyeti belli olmayan bazı kazançlar karşılığında Kıbrıs gibi çok önemli bir toprağın terkinin asla doğru olmayacağını söyledi (Türkgeldi, s. 103). Halil Efendi âyan üyeliği devam ederken 27 Muharrem 1298'de (30 Aralık 1880) vefat etti ve Fâtih Camii haziresine defnedildi.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti üyeliği sırasında uzunca bir süre Cevdet Paşa ile birlikte çalışan Halil Efendi'nin fetva emini unvanıyla *Mecelle*'nin 7-11, 13-16. kitaplarında ve unvansız olarak 12. kitabında mührü bulunmaktadır. Konu-

Kara Halil Efendi'nin Fâtih Camii haziresindeki mezarı - Fâtih / İstanbul